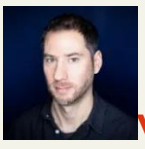
Az 1956-os forradalmároknak az akasztófahumor kínált menedéket a frontokon

KULTÚRA Legfontosabb 2026. október 22. – 17:01



Forradalmárok Budapesten 1956. október 30-án – Fotó: ullstein bild / Getty Images



VASS NORBERT

A korabeli vicc szerint 1956 októberében Budapest VIII. és IX. kerülete a világ vezető katonai nagyhatalma lett. Morajlott az utcákon a tömeg, és a harcok zaja átkiabálta a lefüggönyözött lakásokban hallgatott rádióadásokat. Vágvölgyi B. András író-rendező és Eörsi László történész 4 női hangra komponált

dokumentarista hangjátékot, amelynek a forradalom és szabadságharc budapesti eseményei adtak kiindulópontot a jeleneteihez. Milyen szerepek kínálkoztak a nőknek 1956 legforróbb napjaiban? Tegeződtek-e egymással a pesti lányok és srácok, miközben tankokból lőttek rájuk? Beleférhet-e az igazságba, ha az író csal egy keveset? Hogy jött képbe a jugoszláv partizánhadsereg és mi lehet rosszabb, mint egy láncos kutya? Az alkotókkal készült interjúból kiderül, az *56 perc szabadság* epizódjait pedig október 23. és 25. között mutatjuk be a Telexen.

Az 1956-ról ránk maradt források közül a levéltárakban őrzött anyagokon és az oral history-interjúkon túl fényképek, némafilmrészletek, illetve rádióbejátszások jutnak eszembe először. Talán kevesebb őrződött meg a forradalom és a szabadságharc hangkulisszájából. Milyen zajok, robajok, zörejek határozták meg a hetven évvel ezelőtti eseményeket?

Vágvölgyi B. András: A kútfők között fontos megemlíteni, hogy 1956-ról sokaknak családi történetek jelentik a primer forrásokat. Még ha ezek a legkevésbé sem tárgyilagosak. Ami pedig a hangkulisszát illeti, a rádiók be voltak kapcsolva mindenütt. Felváltva vagy akár egymás mellett szóltak a Kossuth, illetve a Szabad Európa adásai. Odalent pedig dörgött az utca, és a legtöbb lakásba behallatszottak a lövések és az aknavetők hangjai, ami folyamatos feszültséget adott a forradalom napjainak. Rendeztem már ’56-ról játékfilmet, és az a tapasztalatom, hogy egészen más, de kétségkívül érdekes volt hangban megképezni az akkori hangulatot.

Eörsi László: A fegyverropogás nem volt azért végig jelen, hiszen a rövid forradalmi napok alatt beállt egy hosszabb tűzszünet. A csoportok zaja viszont jellegzetes morajlást adhatott a szabadságharc eseményeinek. A visszaemlékezésekből tudható, hogy ebben a felfokozott érzelmi állapotban úgy viselkedtek egymással a spontán összeverődött, aztán együtt vonuló vagy vállt vállnak vetve harcoló emberek, mintha régi ismerősök lennének. A tömeg lármája jelen volt a fegyveres konfliktusokban, de úgy képzelem, a közös rádióhallgatásoknak is része lehetett.

VBA: Manapság a tegeződés teljesen általános nemcsak a fiatalok, de a negyven-ötvenévesek között, akkoriban viszont ez elképzelhetetlen lett volna egy átlagos hétköznapon. A forradalmi szituációban viszont magától értetődőnek és a bajtársiasság velejárójának tekintették a barikádokon harcolók.

EL: Célratörőbb volt a forradalmárok között a kommunikáció, és nemcsak a harctéren volt ez tetten érhető, hanem például abban is, hogy gyorsabban bontakoztak ki a csoportokon belül szerelmi kapcsolatok.

Már a *Time* magazin 1957. január 7-i címlapján is szerepelt nő az év embereinek választott magyar szabadságharcosok között, 1956 októberének és novemberének női szempontjai azonban jóval kibeszéletlenebbek, mint a pesti srác-történetek. Az *56 perc szabadság*ot négy női hangra komponáltátok, az

előbb pedig szóba került az imént a közösségi dinamika és a szerelem. Milyen szerepek kínálkoztak, adódtak a nőknek a forradalom napjaiban?

EL: Én tettem azért valamicskét annak érdekében, hogy kibeszéltebbek legyenek ’56 női szemszögei, mert írtam egy *Pesti lányok, 1956* című kötetet. Persze el kell ismernem, hogy a forradalomnak jóval kevesebb női résztvevője volt, és a jelentékenyebb, aktívabb alakok között is csekélyebb számban találunk lányokat. Ez nem jelenti persze, hogy teljesen kimaradtak volna a szabadságharcból a nők. Olykor fegyveres konfliktusokban kellett helytállniuk, néhány névvel a munkástanácsok soraiban és az értelmiségi véleményformálók között találkozunk, leggyakrabban pedig az élelmezésben vagy a sebesültek ellátásában kaptak a nők feladatokat. A politikai folyamatok alakítói közül Kéthly Anna kiemelhető, aki a november 3-án megalakult harmadik Nagy Imre-kormányban államminiszteri posztot kapott, bár nem volt túl sokáig a helyén, mert még 1-jén meghívásra Bécsbe távozott, és már nem tudott visszatérni. Egyébként Kádárék 6 nőt és 220 férfit végeztek ki a megtorlások során, és ez nagyjából leképezi, milyen arányban voltak jelen a nők a forradalom eseményeiben.

Az egyik kivégzett nő az *56 perc szabadság* szereplői között is felbukkanó Tóth Ilona. Alakja, amint a hangjáték záró epizódjában is elhangzik, máig az emlékezetpolitikai ütközetek homlokterében áll. Egyesek szerint nem követte el azt a gyilkosságot, amit bevallott a pere során, mások szerint társai segítségével ő ölte meg az ÁVO-snak vélt Kollár Istvánt. Az *56 perc szabadság* Tóth Ilonával kapcsolatban markáns narratívát közvetít. Mi az, amiben a korábbi ábrázolásokhoz képest a hangjátékuk Tóth Ilona-ügyben újszerű lehet?

VBA: 1956 tavaszán és nyarán a társadalom egyes csoportjaiban elindult egyfajta nyitás Tito Jugoszláviája felé. Pedig abban a politikai közegben Tito nemcsak láncos kutya volt, hanem a legálságosabb imperialistáknál is rosszabbnak számított. Kevéssel a forradalom kitörése előtt azonban rendszeresen utaztak ki magyar területekre, így Zomborra vagy Szabadkára hazai értelmiségiek, hogy a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének brosúráival ismerkedjenek. Itt találkozhattak a jugoszláv partizánhadseregre vonatkozó dokumentumokkal is. A jugoszláv partizánhadsereg szörnyű dolgokat művelt. A karintiai Bleiburgban megöltek egy hozzávetőleg 30 ezer fős horvát kontingenst, köztük nőket és gyerekeket is, Temerin és Szenttamás vidékén pedig nagyjából ugyanennyi magyarral végeztek. Ebbe a roppant kegyetlen katonai szervezetbe betagozódtak egészen fiatal lányok is, akik úgy nyerhették el a parancsnokaik bizalmát, hogy árulónak tekintett férfiakat kellett kivégezniük.

Az *56 perc szabadság*ban kitaláltunk Tóth Ilonkának egy fiktív, az előbb elmondottaktól nem független háttértörténetet. Ennek keretében bejárja a Bem teret, a Műegyetemet, ott van a Rádió épülete előtt és megfordul a Corvin közben is. Ezt követően lesz a Péterfy Sándor utcai kórház önkéntese, ahol az említett

Kollár Istvánnál egy fényképet talál, amin a férfi ÁVO-s egyenruhát visel. Tóth Ilonkának ez cáfolhatatlan bizonyíték arra, hogy Kollár áruló.
Az én tézisem az, hogy Tóth Ilonka a jugoszláv partizánlányoktól megismert know-how nyomán arra gondolhatott, ezt a Kollár nevű embert meg kell ölnie, különben a férfi elárulja a forradalom ügyét. Úgy vélem tehát, hogy a jugoszláv partizánhadsereg módszerei hathattak Tóth Ilonkáék csoportjára, és ezt a fikciós elemet bátorkodtam megengedni magamnak az *56 perc szabadság* záróepizódjában is.

Nyelvileg mintha a mostani huszonévesek irányába tenne ajánlatokat a hangjáték. Kiknek szánták a művet, kik az *56 perc szabadság* ideális befogadói önök szerint?

VBA: Korábban együtt dolgoztunk a már emlegetett *Kolorádó Kid*en. Ott a fontosabb szereplők férfiak, ezúttal viszont, ahogy ugyancsak szóba került, női hangokra építettük a szüzsét. De a hangjáték a 2010-ben bemutatott játékfilm ötvenes évek argóját mai szlenggel keverő nyelvi közegét igyekszik folytatni, újrateremteni. És hát közös pont, hogy a Kreuzer Béla és a Králik Jóska nevű alak mindkét műben megjelenik.

A hangjáték igyekszik színre vinni a forradalom és szabadságharc humorát, bár őszintén szólva, abban nem vagyok egészen biztos, hogy amikor tüzet nyitnak valakire, képes olyan nyomdakészen és szellemesen fogalmazni, ahogy a Detti nevű szereplő teszi a Kossuth téri sortűz alatt. Mindenesetre érdekelne, hogy mennyire nyert teret a tudomásuk szerint a vicc, a tréfálkozás a forradalom és szabadságharc eseményeiben?

VBA: Rengeteg ilyen történetet tudok. Királyhegyi Pál író, újságíró például azzal intett le a szétlőtt utcán egy orosz harckocsit, hogy „Tankszi!” Ott van aztán a tipikus vicc. – Tudja maga, Kohn, hogy mik a világ katonai nagyhatalmai? – Hülye kérdés, tudják a hátulgombolósok is, a Szovjetunió és az Egyesült Államok. Meg talán Franciaország és Anglia. – A Szovjetunió és az USA stimmel, rajtuk kívül pedig Budapest VIII. és IX. kerülete.



Vágvölgyi B. András és Eörsi László – Fotó: Bődey János / Telex

EL: A pesti humor általában jól működik, és úgy tűnik, ez alól a háborús, forradalmi helyzetek sem kivételek. A belövésekre és az ágyúgolyók által átrendezett homlokzatokra utalva közismert volt például az az apróhirdetéseket kifordító duma is, hogy „Zsukov módra leválasztanám az otthonom”. A forradalmároknak menedéket kínált a kiszolgáltatottság ellen az akasztófahumor.

Azzal kapcsolatban ismernek-e történeteket, hogy a megszállt országban felnőtt fiataloknak, akik kisiskolásként átélték a második világháború pusztítását és a Rákosi-korszak kiszámíthatatlanságait, milyen elképzelései lehettek a szabadságról, ami a máról nézve ’56 tán legfontosabb fogalmának tűnik?

EL: Az ’56-os fiatalok számos szimbólumot és szlogent vettek át az 1848-as ifjúság eszményei közül. Ami a reformkorban a haza és haladás jelszava alatt volt összefoglalható, 1848-ban és 1956-ra a szabadság és a függetlenség ideáljává alakult. Sok szempontból Petőfiék elképzeléseihez nyúltak tehát vissza az októberi események letéteményesei.

Említene néhány olyan 1956-ról szóló irodalmi, filmes vagy képzőművészeti, vagyis a fikcióval dolgozó feldolgozást, amelyek az ön számára kedvesek?

EL: Én nagyon bírtam *A Nap utcai fiúk*at Szomjas Györgytől, Sándor Pál *Szerencsés Dániel* című filmje pedig egyszerre drámai és hiteles. A *Megáll az idő*

összességében nem a kedvencem, de az 1956-os epizód nagyon rendben van. Szabó Istvántól az *Apa*, a *Szerelmesfilm* és Makk Károly *Szerelem* című játékfilmje jut eszembe még, illetve Karinthy Ferenc írásai. A *Szamárköhögés* viszont egyáltalán nem tetszett nekem. Egyébként, ha a dokumentumfilmes feldolgozásokat is ide veszem, 1989 fontos cezúrának tűnik. Afféle kegyelmi pillanat volt, mert egyfelől kellő távolságban voltunk már 1956 eseményeitől, másrészt nem kezdődött még el az ideológiáktól sem mentes taktikázgatás. A rendszerváltozás évében fantasztikus interjúk készültek, és addig elképzelhetetlen párbeszédek indultak el. A szemünk előtt tárult fel a történelem.

András, az ön számára mely történészi megközelítések inspirálóak íróként, forgatókönyvíróként?

VBA: Számomra a jó történetíró egyszersmind jó író is. Ez azt jelenti, hogy tud különbséget tenni fontos és kevésbé fontos között, ezzel pedig érdekessé válik és eléri, hogy kíváncsi legyek a témájára. Behúz, olvastatja magát. Ha viszont azt várná tőlem valaki, hogy olvassam el Takaró Mihály összes műveit, akkor lehet, hogy inkább az öngyilkosságot választanám.

Itt ül a történész, akit kötnek a forrásszövegek, és az író-rendező, aki a képzeletével töltheti ki a dokumentumok hézagjait. Közösen hozták létre a magát dokumentarista hangjátéknak nevező alkotást. Mit gondolnak, 1956 igazságához egy történész vagy egy művész juthat-e közelebb?

EL: Számomra a szakmám elvei és kritériumai a legfontosabbak természetesen, de tisztában vagyok vele: ahhoz, hogy érvényes művészi alkotás szülessen, szükség van egy forgatókönyvíróra is, aki nem ragaszkodik a tényekhez olyan szigorúan, ahogyan én teszem és megengedőbben kezeli a valóság egyes elemeit. Shakespeare sem követte a királydrámáiban az eredeti történetet, lényegileg mégiscsak igazak a szövegei.

VBA: Fontos számomra is, hogy amit írok, az igaz legyen. Az igazság viszont nem feltétlenül jelenti szerintem a tényvalósággal való egyezést. Az igazságba beleférhet az is, hogy az író összeköt szálakat, vagy ha úgy tetszik, csal, persze nem hatalmasat, inkább csak egy kicsit.

Hogy képzeljük el az író-rendező és a történész együttműködését ebben a konkrét alkotási folyamatban? Voltak-e olyan részletek, jelenetek, amiket László megfontolásra érdemesnek gondolt vagy akár vétózni igyekezett?

EL: Előfordultak ilyenek. De az is megesett, hogy a történeti pontosság érdekében belenyúltam a forgatókönyvbe egy-két helyen. Olyan pontokra gondolok, ahol úgy éreztem, jobban kell vigyázni, hogy a lényeges kérdések nehogy félreérthetők, félreértelmezhetők legyenek.

VBA: Így volt. Kihoztuk a szövegből az optimumot.